

Blaž Mesec

PRITLEHNE TEORIJE V KVALITATIVNEM RAZISKOVANJU V SOCIALNEM DELU

Kar sledi, bi bil lahko razširjeni povzetek moje knjige *Uvod v kvalitativno raziskovanje v socialnem delu* (VŠSD, Ljubljana, 1998) - povzetek, s katerim močno zamujam, zaradi te zamude pa je prišlo v obliki darila dobrotnega Časa do dobrodošlega premika poudarka, tako da ta spis ni zgolj povzetek, temveč, si upam trditi, samorefleksija. V knjigi opisujem, kako sem se uvajal v kvalitativno raziskovanje, pri čemer je poudarek bolj na kvalitativni analizi gradiva kakor na vprašanih zbiranja takega gradiva, to je, na vprašanih kvalitativnega terenskega raziskovanja. Opisujem tudi, kako sem se srečal s temi vprašanji in dajem bralcem sem in tja napotke na osnovi svojih izkušenj. V knjigi in tudi pri poznejših raziskavah je moje zanimanje veljalo predvsem analizi, temu pa se je v zadnjem času pridružilo še zanimanje za oblikovanje teorije na osnovi kvalitativne analize. Zato sem se vprašal, kakšne so pravzaprav teorije, do katerih so privedle v knjigi objavljene analize, kako se med seboj razlikujejo, ali jih je mogoče na podlagi formalnih značilnosti kako razporediti in iz tega potegniti nauke za nadaljnje oblikovanje pritlehnih teorij v tradiciji Glaserja in Straussa¹. Vprašanje teorije je v socialnem delu še precej na začetku. Kar se »prodaja« kot teorija socialnega dela, so iz psihologije in psihoterapije, delno pa iz sociologije in drugih znanosti (sistemске teorije) povzeta načela in pravila za ravnanje v praksi socialnega dela. Odprto pa je vprašanje oblikovanja empirične, na raziskovanju prakse socialnega dela temelječe teorije socialnega dela, teorije ali teorij, ki ne bi bile zgolj aplikacija teorij tako imenovanih temeljnih ved ali celo le prenos teorij drugih (hierarhično prirejenih ne nadrejenih) ved o ravnanju.

V prvem delu knjige sem pojasnil, nekoliko dopolnil, ilustriral in priporočil metodo kvalitativne analize, kot jo najdemo v temeljnem delu

Glaserja in Straussa *The Discovery of Grounded Theory* (Odkritje pritlehne teorije). Ko je bila knjiga končana, pa sem na svoje presenečenje odkril, da tam objavljene kvalitativne analize sploh niso vse sledile tej metodi, pa tudi ne vse kakšnemu drugemu modelu. Analitski postopek je bil pravzaprav pri vsaki od objavljenih analiz nekoliko drugačen, posledično pa je bila taka, vsakokrat formalno drugačna, tudi vsaka od »izdelanih« pritlehnih teorij. V tem članku želim poudariti to različnost analitskih pristopov in tehnik in različnost teoretskih izidov.

Prvi resni poskus kvalitativne raziskave na področju socialnega dela v Sloveniji je bila raziskava o socialnoterapevtskih kolonijah za vedenjsko motene otroke na Rakitni v letih 1975 in 1976. Tako praktična akcija kot tudi raziskava sta bili v več pogledih prelomni. Pristop k obravnavanju otrok se je od dotedanjih zdravstvenih kolonij razlikoval po kombinaciji teh elementov: (1) zavračanje medicinskega modela defekta oziroma modela obravnave, ki implicira vlogo otrok kot objektov terapevtskih prizadevanj, (2) vključitev skupine alternativno usmerjenih nepoklicnih prostovoljnih sodelavcev v vlogi vzgojiteljev, (3) združitev praktičnega in raziskovalnega dela v okviru akcijske raziskave z udeležbo. Raziskava ni bila le prva eksplicitno zasnovana akcijska raziskava z udeležbo (ARU) v socialnem delu pri nas, ampak tudi prva kvalitativna raziskava - kljub uporabi nekaterih standardiziranih tehnik zbiranja podatkov. Raziskovalno poročilo o dveh kolonijah je bilo v glavnem kvalitativno: vsebovalo je verbalne opise dogajanja, opise doživljanja, anekdote in razmišljanja, ki so jih prispevali udeleženci različnih podskupin ali slojev v koloniji in okrog nje. Nekatere interpretacije so bile prav briljantne, toda metodolog bi jim očital, da ne temeljijo na razvidni analizi sistematično zbranega empiričnega gradiva.

Celoten postopek zbiranja empiričnega gradiva, njegovega urejanja, analize in interpretacije se je dogajal v glavah genialnih mladcev, ki so dali ostalemu svetu na vpogled samo svoje sklepe, sem in tja ilustrirane s primeri empirije. To ne pomeni, da njihove interpretacije in sklepi niso izhajali iz empiričnih opazanj in doživetij, ampak da empirična evidenca ni bila sistematično zbrana, analizirana, eksplicirana in »postavljena na ogled«. Vendar pa so te interpretacije druga drugo validirale in so bile bolj ali manj sprejete v skupnosti raziskovalcev, ki so bili seznanjeni z zadevo. Teorija kvalitativnega raziskovanja, na kateri je temeljilo to poročilo, je ostala na spoznavnoteoretski ravni in na ravni obravnave terenskih metod zbiranja podatkov, ni pa dala opore za analizo podatkov. Dogodilo se je tisto, kar sem pozneje imenoval »skok v teorijo«; preskok mučnega zapisovanja opazanj, predvsem nevpadljivega vsakdana, opustitev utrudljivih analitičnih postopkov, postopnega klasificiranja in povezovanja. Ta skok v teorijo je problematičen, prvič, ker lahko vsebuje neupravičene preskoke v sklepanju (*jumping to conclusions*); in drugič, ker *onemogoča* drugače mislečim, da bi iz istega empiričnega gradiva izpeljali drugačne sklepe. Pomeni kršenje temeljnega metodološkega načela, načela preverljivosti podatkov in postopkov sklepanja.

Ko sem »padel« v naslednjo kvalitativno raziskavo, to je, ko sem se znašel pred zahtevo, da v raziskovalno poročilo prispevam besedilo o nekajletnem delu s taborniki v mestnem predelu Ljubljane (1980), ne da bi vnaprej načrtoval raziskavo (ki je imela druge nosilce), sem se tolažil z mislijo, da je dobilo poročilo o rakitniških kolonijah pozitivno recenzijo, čeprav je bilo veliko besedil napisanih postfestum, če že ne povsem »iz glave« na podlagi reminiscenc in dokaj nesistematičnih zapiskov; vnaprej načrtovana testiranja so bili namreč taboreči pod vplivom svojih vzgojiteljev zavrnil v imenu svojih pravic, oziroma, so jih dopustili le v močno okrnjenem obsegu. V okviru projekta »Štepanjsko naselje«, ki ga je izvajal sociološki inštitut in naj bi prispeval k reševanju problematike naselja s številnimi priseljenci iz kulturno in socialno različnih okolij, je skupina strokovnjakov in prostovoljcev začela sodelovati s taborniško enoto v tem predelu z namenom, da bi to organizacijo usposobila za delo z zelo različnimi otroki, med drugim tudi za sprejemanje otrok z vedenjskimi in čustvenimi motnjami. Šlo je torej za uvajanje sprememb v obstoječo prostovoljsko organizacijo.

Po zglednem začetnem sodelovanju se je počasi razvilo nasprotovanje med starim vodstvom enote in starejšimi (po stažu) člani na eni strani in strokovnjaki in študenti-prostovoljci na drugi. Spor med stranko »tabornikov« in stranko »socialcev« je kulminiral na letnem taborjenju, nadaljeval pa se je vse do naslednjega poletja, ko je prišlo do ločitve obeh strank in organizacije dveh ločenih izmen.

Kako zastaviti raziskavo tega dogajanja? Retrospektivno so zadeve videti preproste, tedaj pa ni bilo jasno niti, kako zastaviti problem. Ker je šlo za socialno delo, je bilo seveda logično, da gre za problem načina dela, metode ali pristopa. Hoteli smo spremeniti organizacijo, da bi bila kos novim nalogam. Pri tem smo naleteli na težave, na odpor. Je bilo to nujno, neizogibno? *Problem* je torej uvajanje sprememb v prostovoljsko organizacijo. Pojem »uvajanje sprememb« mi je odprl tudi vrata v teorijo, vključno z literaturo o spreminjanju organizacij. *Teoretski kontekst* je bila torej teorija skupnostnega socialnega dela. *Metodološki pristop*, kot se je pokazalo na koncu, je bil študija primera organizacije, v katero so prišli (povabljeni ali nepovabljeni – z vidika starih tabornikov je prišlo nekaj povabljenih, pa veliko nepovabljenih) strokovnjaki in njihovi pomočniki-prostovoljci, da bi spremenili način delovanja organizacije in da »ne bi bilo nikoli več tako, kot je bilo«. Tak proces je vreden raziskovanja. Študija primera pomeni, da iz proučevanja enega samega primera izvedemo posplošitve, četudi zgolj kot hipoteze. Te hipoteze je mogoče preveriti bodisi z nadaljnjimi raziskavami bodisi s povezovanjem z že obstoječim znanjem. Empirično gradivo sem zbiral z opazovanjem s sodelovanjem, pravzaprav s sodelovanjem z opazovanjem, saj je bilo sodelovanje primarno, opazovanje pa sekundarno. Vse lepo in prav, toda opazovanje ni bilo sistematično. Pisal sem sicer dnevnik, a precej neredno in nesistematično. Izhodiščno empirično gradivo torej nikakor ni bilo zgledno, pomagalo pa mi je, da sem obudil spomine na dogajanje med letom. Ti spomini pa niso bili gradivo, ki naj bi ga nato še analiziral, ampak so zapisani kot besedilo končnega poročila. Tehnika analize torej ni razvidna. Tudi meni se je zgodil »skok na teoretsko raven«. V celotnem dogajanju je bil v ospredju konflikt med starimi taborniki in prišleki, tako da se je opis razvoja, poteka in manifestacij konflikta vsilil sam po sebi kot osnovna tema. Temu pa je sledilo vprašanje, kaj to dogajanje pomeni z vidika teorije socialnega

dela, kaj je bila pri vsem tem metoda oziroma ali sploh lahko govorimo o metodi. Rezultat raziskave je bil torej dvojen: najprej *opis socialnega procesa, to je konfliktnega dogajanja*, in razčlenitev faz in manifestacij konflikta, nato »*diagnoza*«, *prepoznanje*, v literaturi o skupnostnem socialnem delu že opisanega pristopa oziroma ujemanja v literaturi opisane strategije in dejanskega poteka, kar se je izteklo v ugotovitev, da gre v našem primeru za posebno kombinacijo konsenzualne in konfliktna strategije skupnostnega dela. Opis konfliktnega dogajanja, čeprav sam po sebi didaktično zanimiv kot realni, naravni primer družbenega konflikta na medosebni in medskupinski ravni, se je iztekel v ugotovitev o podobnosti manifestacij, taktik in tehnik konflikta na mikroravni s konflikti na makrodružbeni ravni, kar je bilo zame takrat osupljivo spoznanje.

Osupljivo, ker sem uvidel, da smo – obsojajoč izvoz/uvoz socialistične revolucije na makro ravni in morda tudi revolucijo sploh – na mikro ravni sami kot znanstveno podkovana avantgarda uvozili nekakšno revolucijo (proti izkoriščanju otrok, za enak dostop do sredstev za zadovoljevanje potreb, proti privilegijem, za demokracijo in samoupravljanje). Kot so otroci in mladostniki pri tabornikih reproducirali avtoritarne vzgojne vzorce svojega domačega okolja, tako smo pristaši akcije spreminjanja, prepričani v svoj prav, nevede reproducirali vzorec revolucije – s pomembno razliko, da na koncu vendarle nismo zatrli in razgnali drugače mislečih (mogoč in poskušan je bil namreč tudi nasproten izid), ampak smo dopustili drugačnost – ločene izmene.

Že v prvi raziskavi smo torej oblikovali dve vrsti teorije ali teorijo na dveh ravneh: na ravni opaženega socialnega procesa (vedenja) in na ravni namerne družbene (strokovne) akcije (ravnanja). Bil sem zadovoljen, saj sem uspel neko dogajanje, ki je bilo videti zelo kaotično, urejeno opisati z uporabo pojmov socialne psihologije in teorije skupnostnega socialnega dela. A tudi jaz, tako kakor prej kolegi, nisem pustil za seboj primarne empirične evidence, niti spodobnega dnevnika ne, da bi omogočil drugim preverjanje in kritiko svojih ugotovitev. Zahteva po dokumentiranju empiričnih »dejev« in po razvidni analizi je bila poslej v ospredju mojega »kvalitativnega« prizadevanja.

Raziskava o krajevni organizaciji Rdečega križa (1986) je druga na seznamu mojih samostojnih kvalitativnih raziskav. Da bi dobili vpogled v delovanje prostovoljcev, samopomoč in vzajemno

pomoč in tako prispevali spoznanja v teorijo prostovoljnega socialnega dela in samopomoči, sem se z dvema študentkama, ki sta tako opravljali svojo študijsko prakso, pridružil kot opazovalec krajevni organizaciji Rdečega križa v predmestju Ljubljane. Organizacija je izvajala standardni program Rdečega križa, svojo pozornost pa so prostovoljke usmerile predvsem v pomoč starejšim. Tudi to je bila študija enega samega primera organizacije v njenem okolju, izvedena z namenom, da bi prišli do ugotovitev, ki bi veljale vsaj kot hipoteze tudi za druge podobne organizacije in okolja, kjer sodelujejo prostovoljci. Gradivo smo zbirali z opazovanjem (delno kot sodelovanje z opazovanjem, delno kot opazovanje s sodelovanjem). Dekleti sta sodelovali pri merjenju krvnega pritiska in nekaterih drugih akcijah, jaz pa sem se udeleževal sestankov odbora. Ob tem smo vsi trije vodili vsak svoj dnevnik. Tudi tokrat so bili ti dnevniki preveč površni in skopi, da bi bili kaj več kot opomniki, a so mi bili v pomoč pri kronološkem razvrščanju dogajanja in pri opozarjanju na pomembne dogodke. Ključno gradivo so bili odlični zapisniki sestankov odbora krajevne organizacije RK, ki jih je pisala tajnica odbora, sicer tudi poklicna tajnica v nekem podjetju. Poleg zapisnikov sem pri analizi uporabil tudi druge dokumente organizacije. Ko sem začel analizo, sem imel tokrat prvič pred seboj spodobno empirično gradivo, ki sem ga uredil, tako da je v dodatku raziskovalnega poročila seznam dokumentov, v poročilu samem pa so ob trditvah in sklepih reference na te dokumente. Tu sem tudi prvi uporabil tehniko kodiranja (klasificiranja) posameznih postavk iz dokumentov. To ni bilo težko, kajti posamezne točke iz zapisnikov so se nanašale na jasno razpoznavne vidike delovanja organizacije, kot so pobiranje članarine, prodajanje znamkic, obiskovanje starih, obdarovanje ipd. To primarno opisno kodiranje sem nadgradil na dveh ravneh s kodami, ki so se gale na teoretsko raven: uporabil sem klasifikacijo funkcij organizacije po literaturi (Pincus in Minahan) in klasifikacijo izbranih metodičnih vidikov (procesualnost, napotenje, zaupnost ipd.). Uporabil sem torej tri načine kodiranja: prvi je bilo kodiranje, ki je še najbližje postopku kodiranja »in vivo«; kot kode sem uporabil izraze, uporabljene v samih zapisnikih. Pri drugem sem izhajal iz vnaprejšnje teoretske sheme – spiska funkcij organizacije. V gradivu sem iskal in kodiral reference na posamezne funkcije (razdeljevanje materialnih sredstev, vzpostavljanje povezav z viri ipd.). Pri

tretjem sem induktivno, po metodi stalnega primerjanja, abstrahirala metodične pojme (procesualnost ipd.).

Tudi v tej raziskavi sem bil ves čas pred vprašanjem, kaj je problem raziskave. Izhodišni problem je bil ugotoviti, kako poteka prostovoljno delo v prostovoljski organizaciji. A tudi tu bi lahko (zlobno) vprašali: Kako – kako? Kaj me pravzaprav pri tem »poteku« zanima? Iz poročila je razvidno, da me je zanimalo veliko reči; drugače povedano, vse do konca nisem uspel usmeriti pozornosti na en sam, najpomembnejši problem. Šele post festum, ko je bilo poročilo oddano, se mi je posvetilo, o čem pomembnem pravzaprav govori. Pred tem sem opisoval vse mogoče. Zbrano gradivo in analiza sta omogočala opisati, kaj organizacija dela, katere funkcije izvaja. Prvi rezultat je torej *diagnoza funkcij organizacije* v skladu z opisi v literaturi. Drugi rezultat je *opisna teorija o načinih ravnanja prostovoljk*, o njihovi laični metodi in o samorazumevanju prostovoljk. Tretji rezultat je *opis skupinskega dogajanja*: strukture skupine, posameznih vlog, vodenja, potreb skupine. Pozneje se mi je posvetilo, da je za teorijo najpomembnejše dejstvo, da je prišlo do konflikta med krajevno organizacijo in občinskim vodstvom organizacije in da smo v skupinskodinamičnem dogajanju v krajevni organizaciji opazili razliko med formalno in neformalno strukturo in delovanjem. Organizacija je bila v prehodu med formalistično-ritualiziranim načinom delovanja, ki se legitimira s poslušnostjo organizacijski hierarhiji, in pragmatično-účinkovitostnim načinom delovanja, ki se legitimira z odgovornostjo do »volilnega telesa« (do konstituante), to je, do starejših občanov, ki naj bi jim, po samorazumevanju prostovoljk, organizacija predvsem služila. Tudi tu se je sredi osemdesetih let na mikro ravni dogajalo nekaj podobnega kakor na družbeni makro ravni.

Tretja moja kvalitativna raziskava so bili *Scenariji preživetja* (1989). V obdobju politične in gospodarske krize v nekdanji Jugoslaviji si je projektna skupina študentov na »blok eksperimentalnih vajah« zastavila vprašanje, kako se ljudje znajdejo v pogojih visoke inflacije, slabih gospodarskih razmer in negotove prihodnosti. Kot socialne delavce so nas zanimale *tehnike preživetja*. Ker nismo imeli večjih ambicij, so študentje izvedli *polstrukturirane intervjuje* na priročnem, »naključnem« vzorcu Ljubljancev. Izvedenih je bilo približno 30 intervjujev, ki so jih študentje (delali so v parih) praviloma dobesedno zapisovali. Zajeli

smo ljudi obeh spolov, različnih starosti in celotnega izobrazbenega razpona. Potem ko smo intervjuje na vajah delno obdelali in prišli do določenih ugotovitev, sem gradivo ponovno vzel v roke, ker se mi je zdelo, da je v njem skrito več zanimivega, kakor smo uspeli analizirati na vajah. Izločil sem slabe intervjuje in preostale pretipkal (iz rokopisa) tako, da sem pustil na desni strani širok rob, kamor sem nameraval vpisovati kode. Kodiranje je bilo zahtevnejše kakor v raziskavi o organizaciji Rdečega križa, ker so bile izjave na zelo različnih ravneh. Uporabljeno je bilo torej *reduktivno kodiranje*, klasificiranje izjav po podobnosti, in poimenovanje variabel in modalitet v procesu abstrahiranja pojmov. Kodiranje imenujem reduktivno, ker je bilo več podobnih izjav subsumirano pod isti pojem, tako da je bilo na koncu število pojmov manjše kot število prvotnih izjav. Rezultat te prve analize je bil torej *opis različic doživljanja krize in tehnik preživetja* na podlagi seznama pojmov z njihovimi modalitetami. Pomembnejše »odkritje« je bil obrazec postopnega krčenja zadovoljevanja potreb od opuščanja velikih vlaganj (gradnja hiše) in »luksuza« (potovanja) do prikrajševanja pri zadovoljevanju osnovnih potreb, nazadnje potreb otrok. Drugi postopek analize je bil nasproten od prvega. »Kodiranje« je potekalo tako, da sem zapise intervjujev kot celote, kot opise posameznih primerov, razporejal po metodi stalnega primerjanja glede na podobnost celostne situacije anketiranca (oziroma njegove družine) v večdimenzionalnem prostoru, katerega dimenzije so bile v začetku nejasne in neeksplicirane. Ko sem opise življenjskih situacij razporedil po podobnosti v nekaj skupin, sem vsako skupino poimenoval z opisnim ali metaforičnim izrazom (npr. »gospodarska ekspanzija«, »pred zaprtimi vrati«) in to poimenovanje še podkrepil ali ilustriral z značilnim dobesednim navedkom iz intervjuja (npr. »garamo, pa vseeno ničesar nimamo«). Tako sem torej kot rezultat dobil *tipologijo življenjskih situacij in ravnanj družin v krizi*. Tretji postopek je bil čisto miselne narave in ni več zahteval poseganja v empirično gradivo. Šlo je za gradnjo hipotetičnega *eksplanativnega modela*, ki naj bi pojasnil paleto različnih odzivov družin na družbeno krizo. Neodvisne variable v tem modelu so izhodiščni pogoji družin, posredniška pa družinska struktura in dinamika. Pri tej raziskavi sem se prvič zavedel velikih možnosti kvalitativne analize in velike svobode na empiričnih opisih in izjavah temeljčega teoretiziranja, ki ga omogoča.

Raziskava o oblikah *neformalne pomoči med družinami* (1993) naju je s kolegom Srečom Dragošem peljala v smer oblikovanja taksonomije oblik neformalne pomoči. S pomočjo študentov in kolegov na VŠSD je bilo izvedenih več kot sto *delno strukturiranih intervjujev* z družinami iz vse Slovenije na njihovih domovih (po priročnem izboru, vendar razpršeno po različnih krajih). Poleg drugih podatkov o gospodinjstvu so anketirani opisali nekaj situacij, v katerih so se obrnili na koga po pomoč, in situacij, ko so sami komu pomagali. (Izločili smo opise institucionalne pomoči.) Tako smo dobili večje število *opisov situacij neformalne pomoči*. Vsak opis smo *kodirali* glede na ustaljenost dejanja pomoči (ustaljene navade – neustaljena dejanja), širino kulturnega kroga, v katerem velja ta običaj ali navada (širši kulturni običaj – navada v ožjem sorodstvenem krogu), odnos med prejemniki in dajalci pomoči (sorodniki – sosede – prijatelji – drugi), vsebino pomoči (stvarna – osebna) in razlog ali povod pomoči (življenjski dogodki – obletnice – delo – nesreča – bolezen – pomanjkanje). Vsak opis smo torej razvrstili glede na vseh teh pet kriterijev in dobili tako hierarhično klasifikacijo ali *taksonomijo oblik neformalne pomoči*. Glede na to, da je »pomoč« (socialna pomoč) osrednji pojem socialnega dela in da je neformalna pomoč ena od dveh različic pomoči, bi morala biti ta klasifikacija teoretično pomembna, kot je za botanika pomembna taksonomija rastlin.

Analiza, ki sem jo naslovil *Dan na psihiatriji* (1994), govori o doživljanju pacientk psihiatrične klinike. Odlomek iz dnevnika prostovoljke, družabnice pacientkam na ženskem oddelku psihiatrične klinike, ki ga je prijazno dala na voljo Mojca Urek za analizo v skupini slušateljev podiplomskega študija socialnega dela na področju duševnega zdravlja, je zaradi avtentičnosti in niansiranosti zbudil mojo pozornost, tako da sem ga ponovno analiziral, pravzaprav samo tisti odlomek, ki govori o izhodih in o reakciji pacientk na nepravilno odločitev zdravnika. Tudi tu gre za študijo primera, ki temelji na nesistematičnem *opazovanju z delno udeležbo*, kakor ga je ob svojih obiskih izvajala prostovoljka in svoja opažanja pozneje doma zapisala v *dnevnik*. Izhodišče analize, empirično gradivo, je bilo zgolj *nekaj stavkov v dnevniku*, stavkov, ki so bili nabiti s pomenom. Njihov pomen je bil tako kondenziran, da se je – spet sama od sebe – vsilila reduktivnemu kodiranju ravno nasprotna metoda *eksplikativnega*

kodiranja. Izluščiti je bilo treba in narediti razviden pomen teh stavkov, pravzaprav enega samega stavka, saj gre za vsebinsko povezano celoto. Vsaki pomenski enoti tega stavka, povedi, smo poiskali splet asociacij, pojmov, ki so razprli kontekst dogajanja, na katerega se je nanašala izjava, in tako omogočili razviden in razčlenjen opis, ki je vodil do *razumevanja* izjave in situacije, v kateri je nastala. Rezultat analize je eksplikacija implicitnih teorij ključnih akterjev, to je zdravnikov (osebja) in pacientk, in ugotovitev o protislovni naravi teh teorij – *teorija o protislovju (dialektična teorija) med implicitnimi teorijami ključnih akterjev*. Eksplikacija implicitnih teorij akterjev je eden najbolj zaželenih in za prakso pomembnih ciljev raziskovanja v socialnem delu. Samo če vemo, na podlagi kakšnih predpostavk, domnev in »teorij« delujejo ljudje, jim lahko te »teorije« reflektiramo in tako vplivamo na njihovo korigiranje.

V tej analizi sem se najbolj približal meji tistega, kar naj bi bil še sprejemljiv delež »domišljije« pri analizi. Zato je to analiza, za katero ne bi želel, da bi jo posnemali; če že, tedaj z dobrim razlogom. Dosedanja posnemanja v študentskih raziskovalnih nalogah so se izrodila v nesmiselno prepisovanje izjav in poljubno izmišljanje, ki ni pripeljalo nikamor.

V okviru raziskave inštituta za kriminologijo (nosilka A. Šelih) o kršenju pravic otrok v postopkih pred organi pravosodja in socialnega varstva, sva s kolegico Gabi Čacinovič Vogrinčič analizirala nekaj primerov dela centrov za socialno delo, med njimi tudi primer *nasilja nad otroki zaradi alkoholizma staršev*, primer, s katerim se je center za socialno delo ukvarjal celo desetletje in ki se je končal (začasno) z oddajo otrok v zavod in izrekom pogojne kazni staršem, torej ne tako, kakor bi si želeli, a bolje, kakor bi se, če sploh ne bi ukrepali. Gre za študijo primera dela socialne službe z družino (1996). Osnovno empirično gradivo je bila dokumentacija socialne službe, *dosje primera*. Po ureditvi dosjeja je stekla analiza na dveh ravneh. Najprej smo izvedli *kronološko analizo* kot čisto formalno analizo števila dogodkov (posameznih vrst) v časovnih obdobjih, katere rezultat je kronološki diagram. Strogo vzeto je to kvantitativna analiza, ne kvalitativna. Zanima nas razporeditev dogodkov, ki jo interpretiramo glede na različne možne razporeditve.

Končna interpretacija je seveda vsebinska, ne zgolj formalna, kar pomeni, da upoštevamo valenco (vrednost) ali pomen posameznih dogodkov

in nas zanima, ali se je zmanjšalo število negativnih dogodkov ipd. Druga raven analize je analiza interakcijskih vzorcev, zlasti vzorcev ravnanja socialne službe. Kronološka analiza prispeva k analizi interakcijskih vzorcev. Končni rezultat analize je dvojen: podali smo interpretacijo o možni implicitni teoriji socialne službe, ki je v duhu tradicionalnega linearno-kavzalnega mišljenja usmerjena k odpravljanju osnovnega vzroka nasilja (alkoholizem staršev) in pri tem zanemari druge možnosti vplivanja in sprememb. Drugi rezultat je teorija o dveh strategijah ravnanja socialne službe, dejanski, ki smo jo poskusno imenovali kontrolna strategija, in možni, ki smo jo imenovali strategija pomoči. Pokazali smo, da teorija ni samo konstatacija dejanskega, ampak tudi interpretacija možnega, odkrivanje realnih možnosti drugačnega delovanja v dejansko opaženem. Odzivi na to analizo so pokazali, da je mogoče ugotovitev posplošiti na širši krog primerov in da gre (je šlo) v resnici za precej razširjeno strategijo naših socialnih služb. Po drugi strani pa smo bili opozorjeni tudi, da strategij ne gre ločevati, ampak le razlikovati, saj je treba hkrati uporabljati obe. Ta raziskovalni pristop je bil ponovljen v številnih diplomskih delih študentov socialnega dela. Žal do sedaj še nismo utegnili pregledati vsega tega raziskovalnega dela.

Tudi raziskava o skupini samopomoči žensk (1996), ki so doživele nasilje s strani svojih zakonskih partnerjev, je študija primera. Sledi v socialnem delu pogostemu modelu primerjave med stanjem pred obravnavo in po njej. Osnovno empirično gradivo, to je polstrukturirane intervjuje s članicami skupine samopomoči, sta priskrbeli strokovni vodji skupine, diplomirani socialni delavki Mojca Papič in Marija Gril. Intervjuji niso zapisani dobesedno, pač pa v povzetku, kar je morda etično utemeljeno, metodološko pa je ovira, saj tako ravnanje omogoča, da se že v zapise intervjujev vnašajo stališča raziskovalk, in se tako zmanjšuje objektivnost raziskave. Te intervjuje sem ponovno reductivno kodiral in dobljene pojme povezal v model, ki sem ga ubesedil kot teorijo o spremembah doživljanja članic skupine samopomoči, do katerih je prišlo zaradi procesov v skupini.

Ob primerjalnem pregledu teh raziskav sem se ponovno prepričal, kako primerno orodje za razumevanje socialnega dela, za vpogled v njegove postopke in procese, je oblikovanje empiričnih pritlehnih teorij v tradiciji Glaserja in Straussa na podlagi kvalitativne analize kvalitativnega gradiva. Pregled je tudi pokazal, da imamo na voljo zelo različne postopke analize, ki vodijo do formalno zelo različnih pritlehnih teorij.

Tabela 1: Avtorjeve kvalitativne raziskave na področju socialnega dela v letih od 1980 do 1996 (Vir: B. Mesec, 1998, Uvod v kvalitativno raziskovanje v socialnem delu. Ljubljana: VŠSD.)

LETO	NASLOV/ VSEBINA	PRISTOP	METODA ZBIRANJA GRADIVA	IZHODIŠČNO GRADIVO	TEHNIKA ANALIZE	VRSTA TEORIJE KOT REZULTAT
1980	Delo s taborniki: uvajanje sprememb v prostovoljsko organizacijo	študija primera	sodelovanje z opazovanjem	dnevnik, reminiscence raziskovalca	ni razvidna, ni pojasnjena (»skok na teoretsko raven«)	<ul style="list-style-type: none"> diagnoza: prepoznanje v teoriji opisanih strategij ravnanja opisna teorija o socialnem procesu
1986	Krajevna organizacija Rdečega križa: raziskava sodelovanja prostovoljcev in neformalne pomoči	študija primera	opazovanje s sodelovanjem	dnevnik, zapisniki sestankov, dokumentacija	<ul style="list-style-type: none"> vnaprrejše čakliste na osnovi teorije kodiranje: abstrahiranje pojmov 	<ul style="list-style-type: none"> diagnoza: prepoznanje v teoriji opisanih funkcij opisna teorija o načinih ravnanja
1989	Scenariji preživetja: tehnike preživetja v družbeni krizi	pregled (anketna raziskava)	terenski polstrukturirani intervjuji	zapisi intervjujev (dobesedni)	<ul style="list-style-type: none"> reduktivno kodiranje: abstrahiranje pojmov 	<ul style="list-style-type: none"> opis variabel in modalitet tipologija hipotetični model eksplanacije
1993	Oblike neformalne pomoči: oblike in vsebina dejanj neformalne pomoči	pregled (anketna raziskava)	terenski polstrukturirani intervjuji	zapisi intervjujev (parafrazirani)	<ul style="list-style-type: none"> reduktivno kodiranje: abstrahiranje pojmov 	taksonomija
1994	Dan na psihiatriji: doživljanje začasnih izhodov pri pacientkah	študija primera	opazovanje z delno udeležbo	dnevnik prostovoljke (zapis enega dne)	<ul style="list-style-type: none"> eksplikativno kodiranje: eksplikacija pojmovne mreže, konteksta 	dialektična teorija (teorija o protislovju) o implicitnih teorijah akterjev
1996	Socialno delo z družino: raziskava o procesu pomoči socialne službe	študija primera	študija primera - analiza dokumentacije službe	dosje primera (pokriva 10 let)	<ul style="list-style-type: none"> analiza kronologije kodiranje: abstrahiranje kronoloških vzorcev 	<ul style="list-style-type: none"> teorija o implicitni teoriji akterjev teorija o strategijah ravnanja
1996	Skupina samopomoči žensk: spremembe njihovega doživljanja po vključitvi	študija primera, pregled	terenski intervjuji	zapisi intervjujev (parafrazirani)	<ul style="list-style-type: none"> reduktivno kodiranje 	<ul style="list-style-type: none"> teorija o spremembi doživljanja pred in po

OPOMBA

1 Gre za »grounded theory«. Slovensko bi to lahko pomenilo »utemeljena« ali pa tudi »prilehna« teorija. V knjigi sami sem kot manj posrečen zavrnil prevod mlajšega kolega Vita Flakerja »prilehna teorija« in se opredelil za termin »utemeljena teorija«. Danes vse bolj uvidevam, da je Flakerjev prevod ustrežnejši. Glaser in Strauss nista odkrila, da naj bi bila teorija utemeljena. Utemeljena naj bi bila pač vsaka teorija, to je samoumevno. Glaser in Strauss sta pozvala k odkrivanju prilehnih namesto »velikih« teorij (kakršne so Webrova, Marxova ali Parsonsova), skromnih, kontekstualno vezanih teorij za vsakdanjo, omejeno rabo, natanko takih, kakršne potrebuje socialno delo. Ta sprememba mojega terminološkega nazora nima nobene zveze z dejstvom, da je Vito Flaker medtem postal moj dekan.

1999	Ena prvotna teorija bo akcijistična zunanje: abstrakcija in interpretacija Zaključna: empirična	bredejeq gimqija barmista	teoretiki interpretacij
1999	bolnogi vospitne vprave zaključna o bismen Zosredna olo x qmstva bi barmista	gimqija barmista gimqija barmista	teoretiki vprave zaključna o bismen gimqija barmista
1994	qoznamitve xqznamitve izpostava Datu na barmista	gimqija barmista	teoretiki o barmista x qoznamitve
1993	izpostavitve bolnogi oprike in vprave qimst Oprike in vprave bolnogi	ketim izpostavitve barmista (v)	teoretiki interpretacij teoretiki barmista
1989	qmstva qimst vprave in vprave x Zaključna barmista in vprave bolnogi zaključna barmista vprave qimst: vprave Ključna o barmista	ketim izpostavitve barmista (v) gimqija barmista	teoretiki interpretacij teoretiki barmista teoretiki vprave zaključna o barmista x
1989	obarmista abstrakcija x barmista Dejo x vprave: barmista	gimqija barmista	obarmista teoretiki vprave x
1980	ARMISTIA MELODY	ARMISTIA MELODY	ARMISTIA MELODY